

ALİ MACAR REİS'İN EGE HAVZASI HARİTASI

Doğan UÇAR
Necla ULUGTEKİN

ABSTRACT

The chart which will be analysed in this paper is kept in İstanbul Topkapı Museum. The map has been completed by ALİ MACAR REİS in H.975 (A.D.1567) and represents the Aegean Sea basin. The map is a good key for the understanding the history of Aegean Sea region at the 16th century.

The atlas of ALİ MACAR REİS, which consists of seven maps, six of them represent piece by piece the Mediterranean region is the one of the precious works of 16th century. The scale of the Aegean Sea chart is found out approximately 1: 3.000.000 .

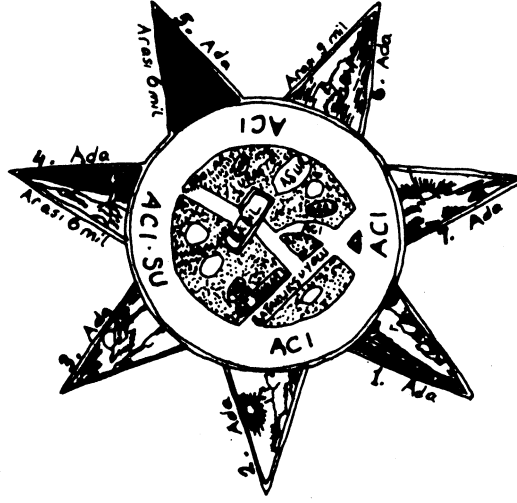
1. GİRİŞ

Haritalar da antik kent kalıntıları, diğer tarihi yapı ve eserlerle birlikte insanlığın önemli kültür varlıkları arasında sayılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bir toplumun kartografya tarihi o toplumun aynı zamanda kültür hikâyesidir, demek fazla abartma sayılmaz. Kültür ise çevre plânlaması ile başlar. Çevre plânlaması haritasız gerçekleştirilemez.

Türkler çevreye ilişkin bilgilerin aktarımında haritayı araç olarak kullanan ilk toplumlardan birisidir ve bu konuda tüm dünya bilim çevrelerinin haklı beğenisini kazanan kartografik eserler vermişlerdir. PİRİ REİS'in 1513 tarihli Atlantik ve MÜRSİYELİ İBRAHİM'in 1461 tarihli Akdeniz Havzası Haritası /5/ örnek olarak gösterilebilir.

Bugünkü bilgilerimize göre Milâttan Önce 7. ya da 8. yüzyılda yapıldığı sanılan Babil Haritasında " Kuzey Dağları " ya da " Dağlar " olarak gösterilen kesim Anadolu'nun bir parçasına ait kartografik gösterimlerin öncüsü sayılabilir (Şekil-1).

Antik çağın kültür toplumları Mısırlılar, Yunanlılar, Romalılar ve Araplar arasında Anadolu sürekli askeri ve ekonomik ilgi alanı oluşturmuştur. Antik çağdan kalan ve genel olarak o günkü dünya tasarımı hakkında bilgi vermeye yönelik eserlerde Anadolu'ya ait ilginç yazı ve resimlere rastlamak müm-

Şekil-1 : M.Ö. 700-500 Yıllarında Babillilere Göre Dünya

kündür. Milet'li HEKATOİOS (M.Ö. 550-480), ERATOSTHENES (M.Ö. 274-194), Stoacılar a ait dünyayı yansıtan Mallos'lu KREATES (M.S. 150), yaklaşık Milâttan Sonra 300 yıllarında Büyük İskender'in Anadolu'dan geçen Asya seferindeki yolu görmek için gezi yapan DİKEARCH ve nihayet coğrafya kitabı ve bu kitaptaki haritaları ile tanınan PTOLEMAEUS Anadolu hakkında bilgi veren eski çağ bilgin ve tarihçilerinin birkaçıdır. Romalıların dünya haritalarında da Anadolu'nun gösterimi ağırlıklı olarak yer almıştır.

Türk kartografyasının başlangıcı, onların Orta Asya düzlüklerinden Anadolu yaylalarına çıkışlarından biraz önceye rastlar. Osmanlılarda ise bilim, bu arada haritacılık özellikle Fatih Sultan Mehmet ile beraber 1450 yıllarında önemli canlılık kazandı. Fatih Sultan Mehmet 1453 de İstanbul'u fethettikten sonra aralarında astronom ve matematikçilerin de bulunduğu birçok bilim adamını sarayında himaye ettiğini biliyoruz. Hatta Fatih 1454 yılında GEORGIOS AMİRUTZES'i bir dünya haritası, Georgios Amirutzes'in oğlunu ise PTOLEMAEUS'un Coğrafyasını tercüme etmekle görevlendirmiştir.

Bugün İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi ve Arşivi bilimsel değerlendirilmesi henüz yeterli ölçüde yapılmamış bir dizi haritayı bünyesinde barındırmaktadır. Bunun dışında birçok haritanın ekli bulunduğu arapça ve türkçe el yazması kitaplar da işin cabasıdır. Bu tür türk eserlerine özellikle Avrupa ülkelerinin müze ve kütüphanelerinde sık sık rastlandığı da bilinmektedir.

Topkapı Sarayı Kütüphanesinde ısı ve nem kontrollü oda ve dolaplarda titizlikle saklanan tek nüsha kartografik yapıtlar arasında PİRİ REİS'in 1528 tarihli Kuzey Atlantik Haritası ve ALİ MACAR REİS'in 1567 tarihli atlasının da bulunması bu kolleksiyonun değerini belirtmeye yeterli olacaktır. Tablo-1 de, anılan kolleksiyonun önemli parçaları ve bunların bazı özellikleri gösterilmiştir.

2. ALİ MACAR REİS ATLASI

ALİ MACAR REİS ATLASI Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan haritalar içinde şüphesiz en değerli olanlarından biridir. Atlas Türk kartografyasının en başarılı dönemini yaşadığı 16. yüzyıla aittir. Atlas anılan kütüphanede H. 644 (Hazine 644) envanter numarası ile kayıtlıdır. Boyutları 31 X 22 cm² olup, kahverengi bir deri ile ciltlenmiştir.

ALİ MACAR REİS ATLASI boyutları 31 X 44 cm² (karşılıklı iki sayfa) olan altlıklara çizilmiş 7 harita içermektedir. Pafta çevreleri 2 mm kalınlığında siyah çizgiden oluşmaktadır. Tüm haritaların pafta resim alanı boyutları 29 X 43 cm² olarak düzenlenmiştir.

Sağdan başlayarak atlasda bulunan haritalar gösterimini yaptıkları bölgeler de belirtilerek aşağıda sıralanmıştır.

1. harita : Marmara Denizi, Kuzey Anadolu Kıyıları, Karadeniz, Kırım.
Ölçek ~ 1 : 4.500.000
2. harita : Doğu Akdeniz, Ege Denizi, Balkan Yarımadası.
Ölçek ~ 1 : 4.500.000
3. harita : Orta Akdeniz (İtalya, Adriyatik Denizi, Kuzey Afrika Kıyıları).
Ölçek ~ 1 : 4.500.000
4. harita : Batı Akdeniz (Korsika ve Sardunya Adalarının doğusundan batıda İberik Yarımadasının tümü).
Ölçek ~ 1 : 4.500.000
5. harita : Batı Avrupa Kıyıları, Büyük Britanya Adaları.
Ölçek ~ 1 : 4.500.000
6. harita : Ege Denizi, Marmara Denizi, Yunanistan ve Batı Anadolu Kıyıları.
Ölçek ~ 1 : 3.000.000

7. harita : Tüm Yeryüvarı

Ölçek ~ 1 : 80.000.000

H A R İ T A N I N				
Kartografı	Yılı	Gösterim Alanı	Altlığı	Tasarımı
İBRAHİM KATİBİ	1413	Akdeniz Havzası	Deri	Çok Renk
PİRİ REİS	1513	Atlas Okyanusu	Deri	Çok Renk
PİRİ REİS	1528	Kuzet Atlas Okyanusu	Deri	Çok Renk
HACI EBUL HASAN	1552	Avrupa, Afrika	Deri	Çok Renk
ALİ MACAR REİS	1567	Karadeniz, Akdeniz, Dünya	Kâğıt	Çok Renk
Bilinmiyor	1724	Doğu Anadolu, Batı İran ve Kafkasya	İpek	Çok Renk
Bilinmiyor	1727	Osmanlı İmparatorluğu	İpek	Çok Renk
ENDERUNLU MUSTAFA	1768	Avrupa	İpek	Çok Renk
ENDERUNLU MUSTAFA	1768	Macaristan, Polonya, Rusya	İpek	Çok Renk
ENDERUNLU MUSTAFA'nın Avrupa'ya ait değişik kesimleri gösteren ipek altlık üzerine çizilmiş başka haritaları da vardır.				
Bilinmiyor	1806	Karadeniz, Doğu Avrupa	İpek	Çok Renk
ERZİNCANLI S.ABDULLAZİZ	1812	Kuzey Afrika, Avrupa, Asya	İpek	Çok Renk
KONSTANTİN KAMİNAR	1812	Çanakkale Boğazı	Kâğıt	Tek Renk
KONSTANTİN KAMİNAR	1812	İstanbul ve İstanbul Boğazı	Kâğıt	Tek Renk
Bilinmiyor	1881	Çanakkale Boğazı	İpek	Çok Renk

Tablo-1 : Topkapı Müzesi Kütüphanesi Harita Koleksiyonundan Örnekler.

2.1 ALİ MACAR REİS

Atlası kartoğrafik olarak tasarımılayan ve çizen ALİ MACAR REİS'in kimliği hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Bölüm 2 de 4. sırada gösterilen Batı Akdeniz haritasının batı tarafında yer alan metin " Bunu 975 yılı Sefer ayında malik ve kadir olan Allah'ın inayetiyle Ali Macar Reis yaptı " /3/ şeklindedir. 975 Hicri yılı Sefer ayı 1567 yılı Ağustos ayına karşılık gelmektedir. İbrahim Hakkı Konyalı'ya göre ALİ MACAR REİS Macaristan'da yaşadığı ya da Macarlara özel dostluğu bulunduğu için "Macar" lakabını almış olabilir. ALİ MACAR REİS ayrıca atlasını nerede yaptığını ilişkin de bir yazı eklemiştir. Fakat PİRİ REİS'den de bildiğimiz gibi o zamanlar Gelibolu Osmanlı deniz adamlarının yetiştirildiği en önemli merkez durumundaydı ve " Reis " ünvanı alabilmek için harita okumasında başarılı olmak koşullardan biriydi. Bu nedenle ALİ MACAR REİS'i de Gelibolu okulunun yetiştirdiğini varsaymak en doğru yaklaşım olacaktır.

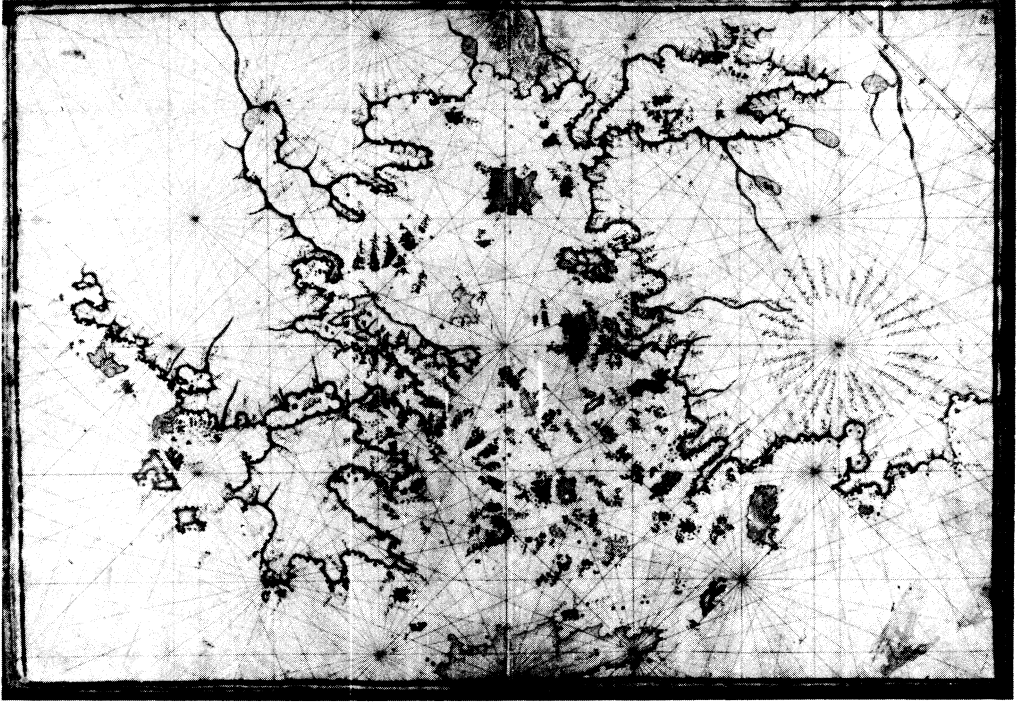
ALİ MACAR REİS atlasında yer alan ve ilginç bilimsel özellikler taşıyan yeryuvarı haritası hakkında bilgi için /6/ ve /3/ e başvurulabilir.* Burada ise ALİ MACAR REİS'in esas itibariyle Ege havzasını gösterime konu aldığı ve biraz önceki sıralamada 6 numarada yer alan haritadan sözedilecektir.

3. ALİ MACAR REİS'İN EGE HAVZASI HARİTASI

3.1 HARİTANIN ÖLÇEĞİ

Şekil-2 de görülen ALİ MACAR REİS'in Ege Havzası haritası Akdeniz havzasına ait diğer 5 haritadan en azından ölçek bakımından farklı özelliğe sahiptir. Bilindiği gibi küçük ölçekli haritalarda projeksiyon türüne bağlı olarak ölçek, noktadan noktaya değişiklik gösterir. Haritanın çiziminde herhangi bir projeksiyon türünün kullanılmadığı, dolayısıyla hiçbir doğrultuda uzunluk deformasyonu olmadığı varsayılarak harita üzerinde iyi saptanabilen noktalar arasında ölçmeler yapılmıştır. Bu ölçmelere göre haritanın ölçeği yaklaşık 1: 3.000.000 olarak belirlenmiştir. Bu durumda paftanın sağ üst köşesinde yer alan ve Şekil-3 de 1/1 olarak görülen ölçekte ana noktalar arası

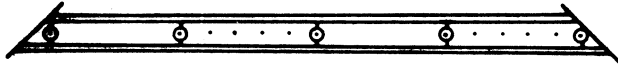
* Tablo-1 de gösterilen haritaların kartoğrafik değerlendirilmeleri sürdürülmektedir. Bu araştırmaya Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün, Topkapı Sarayı Yöneticilerinin izin ve İstanbul Teknik Üniversitesi Araştırma Fonunun maddi destekleri ile yürütülmektedir. Anılan kurum yöneticilerine teşekkür borçluyuz.

Şekil-2 : ALİ MACAR REİS Ege Havzası Haritası

37.5 Mil (1 Mil 1609 m) ve iki ara nokta arası ise 7.5 Mil'e karşılık gelmektedir.

ALİ MACAR REİS'in Ege Havzası Haritası bu bölgenin portolon tipindeki tek haritası değildir. Daha sonra 1590 yılında MENEMENLİ MEHMED REİS bu defa yaklaşık 1: 1.200.000 ölçeğinde aynı bölgenin haritasını yapmıştır. 81 X 58 cm² boyutlarındaki bu harita ise Venedik'de Correr Müzesinde saklanmaktadır /2/.

Şekil-3 : ALİ MACAR REİS Ege Havzası Haritasında Doğrusal Ölçek.

3.2 HARİTANIN DİĞER ÜZELLİKLERİ

ALİ MACAR REİS Atlasında bulunan haritalar çağının tüm özelliklerine uygun biçimde tasarlanmıştır. 1300 yıllarından başlayarak 1700 yıllarına kadar

süren devre içinde ortaya konulan haritaların hemen hepsinde, ilgili haritanın gösterime konu edildiği bölgenin yaklaşık orta kesiminde alınmış bir noktadan itibaren eşit aralıklarla çizilmiş bir dizi doğrunun oluşturduğu grafik ağıdır.

Ağın iskeletini oluşturan noktalar Şekil-4 de 2 mm çaplı daireler ile gösterilmiştir. Asıl ağ bu noktaların herbirinin diğerlerinin tümü ile birleştirilmesi ile meydana gelmektedir. PİRİ REİS'in 1513 tarihli tanınmış Atlantik haritasında da aynı ağ vardır. PİRİ REİS " Denizcilik Kitabı " (Kitab-ı Bahriye) /4/ adlı eserinde haritaların okunmasına ilişkin bilgi verirken ağı oluşturan doğrultuların rüzgâr yönlerini gösterdiğini ve hatta hangi renkteki çizginin hangi rüzgâr doğrultusunu temsil ettiğini dahi açıklamaktadır. Zaten o devirde pusulaların bölümlendirilmesinde Kible - Yıldız rüzgâr doğrultusu başlangıç olarak seçilir, yani bu doğrultu pusulalarının kuzeyi kabul edilirdi /5/ .

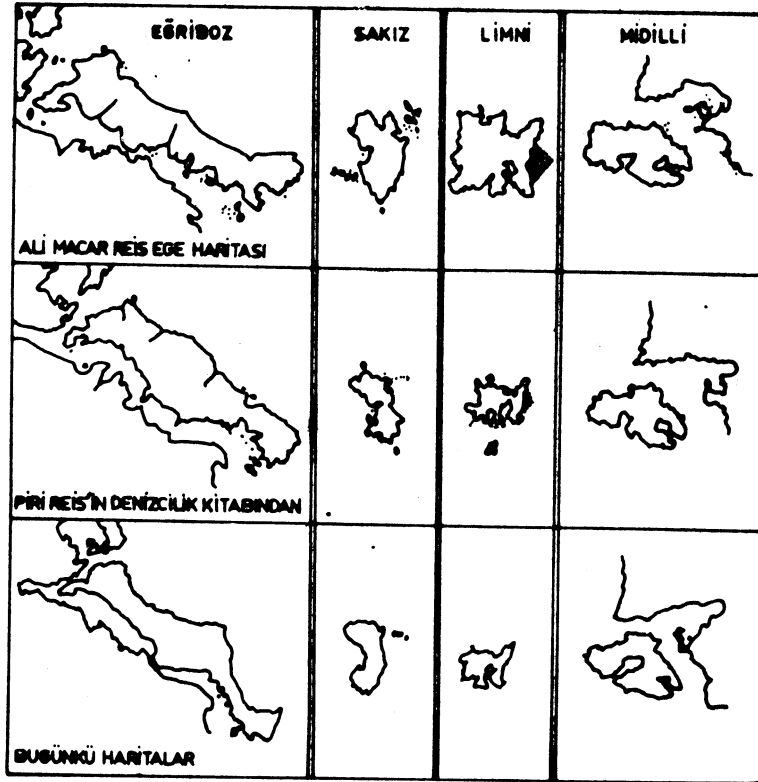

Şekil-4 : ALİ MACAR REİS Ege Havzası Haritası, Ölçek \approx 1 : 7.000.000

Harita üzerinde yapılan ölçmeler sonunda haritadaki Kible - Yıldız doğrultusunun (haritanın kuzey - güney doğrultusu) bugünkü coğrafik kuzeyle belirli bir açı yaptığı görülmüş ve ilgili açının değeri 11 olarak belirlenmiştir. Bu değer büyük olasılıkla haritanın yapıldığı yıllarda Ege Denizi civarındaki denklinasyona eşittir (Şekil-4). Bu sapmaya devrin hemen tüm portolonlarında rastlamak mümkündür.

3.3 HARİTANIN DOĞRULUĞU

Çok renkli olarak tasarımılanan haritada yer isimlerinin büyük çoğunluğu Türkçedir. Akarsu ağızları, limanlar özel olarak belirtilmiştir. Denizin sığ kesimleri bugünde olduğu gibi noktalarla gösterilmiştir (Limni ve Selanik yakınlarında). Ege havzasında 80'in üzerinde ada gösterilmiştir. Adaların birbirlerine göre konumları çok iyi olmasına karşın kıyı biçimleri bazen fazla abartılırken, bazen düzletme ve yuvarlatma biçiminde çok basitleştirilmiştir (Eğriboz Adası'nın kuzey kıyıları ve Selanik Körfezi gibi). Ayrıca adaların gerçek büyüklükleri ölçeğe göre bazen büyük (Limni, Girit ve

Şekil-5

1:5 000 000

Melos) bazen ise daha küçük çizilmişlerdir (Taşoz, Sikros). Kıyı biçimlerinde de aynı nitelikleri görmek mümkündür. Örnek olarak Selanik Körfezinin karraya fazla sokulmuş olması gösterilebilir. Yarımadaları ise gerçek biçimlerine göre daha geniş ve tıknaz çizme eğilimi vardır. Okuyucunun karşılaştırma yapmasını sağlamak amacıyla bazı Ege adalarının ALİ MACAR REİS'in Ege havzası haritasında, PİRİ REİS'in Denizcilik Kitabı'nda ve aynı ölçekteki modern bir haritadaki biçimleri Şekil-5 de gösterilmiştir.

3.4 YER İSİMLERİ

Ege havzası haritası daha önce belirtildiği gibi kıyılarda bir dizi yerleşim birimi ve kıyı adlarını içermektedir. Kıyılarda ayrıca " soğuk sudur ", " büyük sudur ", " dikkat oluna " gibi bilgi ve uyarılar da vardır. 16. asırda ve daha önceki yıllarda bölgeye ilişkin yazılan tarih kitaplarını anlayabilmek için ALİ MACAR REİS'in bu haritası güzel bir kaynaktır. İlişik listede bazı yer ve ada isimlerinin ALİ MACAR REİS'in Ege havzası haritasındaki ve bugünkü isimleri gösterilmiştir.

4. SONUÇ

ALİ MACAR REİS Atlası zamanının Akdeniz'i paftalar halinde gösteren en önemli yapıtlarından biridir. 16. ve 15. yüzyılda bu tür haritalar tek bir pafta halinde (MÜRSİYELİ İBRAHİM, İBRAHİM KATİBİ, İBN BEN ZARA ve DULCERT'in Akdeniz portolonları gibi) çizilirken, ALİ MACAR REİS bunları münferit parçalar olarak tasarlamıştır. Ege Havzası haritası hem bir sanat eseri hem de değerli bir tarihi kartografik yapıt durumundadır. Haritanın çiziminde zamanının en üstün eserlerinden (PİRİ REİS'in Kitab-ı Bahriyesi gibi) en uygun biçimde yararlanılmış olması atlasın, dolayısıyla haritaların kıymetini artıran diğer bir faktördür.

ADA İSİMLERİ

ALİ MACAR REİS Ege Haritası	Bugünkü İsimler	ALİ MACAR REİS Ege Haritası	Bugünkü İsimler
Körfüz	Korfu	Ahi Kerye	Nikorya
Kefalonya	Kefalonya	Susam	Sisam
Küçük Kefalon.	Ithake	Sakız	Sakız
Zaklise	Santoz	Bulamaç	Farmakonisi
Lefkada	Lefke	İpsara	Psara
Cerigo	Kitra	Mukene	Mikoni
Sikliye	Antikitra	İstendil	Tinos
Kandia	Girit	Pare	Poros
Çoban	Kasos	Nakşe	Naksos
Rodos	Rodos	Yamorgi	Amargos
Karpatho	Kerpe	İstenbolya	Astropolya
Kharki	Herke	Anafya	Anafi
Nisyro	İncirli	Santorin	Santorin
Tilo	Tilos	Aniya	Niyos
İstanköy	İstanköy (Kos)	Skinoz	Skinos
Kalmiyoz	Kalimmos	Mürtad	Keos
Zömbeki	Sömbeki	Terme	Terme
İleryoz	Leros	Koyunluca	Serifos
Batnoz	Patmos	Yavuzca	Sifnos
Değirmenlik	Melos	Bozcaada	Bozcaada
Boli Kendri	Folegandros	Paşa	Elefonis
Santurin	Santorin (Thera)	Limni	Limni
Andra	Andros	Marmara	Marmara
İskiri	Sykros	Tavşan	Türkeli
Nergiscik	Skantzura	Bozbaba	Strati
Keçi Adası	Pelagos	Midilli	Midilli
Çamlıca	Chilidromi	Koyun Adaları	Koyun Adaları
Filmaroğlu	Peristera	İğripoz	Eğriboz
Eskipelos	Skopelos	Bibercik	Makronesos
İskidos	Skrathos	Egene	Agina
Taşöz	Taşoz	Çamlıca	Hidra
Semendirek	Semadirek	Sulucalar	Spetsa
İmroz	Gökçeada		

DİĞER YER İSİMLERİ

ALİ MACAR REİS Ege Haritası	Bugünkü İsimleri	
Bakla Burnu	Bakla Burnu	Gelibolu Yarımadasında
Avlonya	Vlöre	Adriyatik Kıyısında
Bonise	Bonitsa	Adriyatik Kıyısında
Bolos	Bolos	Eğriboz Adası Kuzeyindeki Körfezde
Kesendra	Kassandra	Selanik Yarımadasında
Aynoroz	Aynoroz	Selanik Yarımadasında
Tekvur Limanı	Küçük Liman	Reşadiye Yarımadasında
Mekri	Fethiye	
Kuşadası	Kuşadası	
Edincik	Edincik	Erdek Körfezinde

K A Y N A K L A R

- /1/ ALİ MACAR REİS : Atlas, 1567
- /2/ BRİCE, W. : The Agean Sea-Chart of Mehmed Reis Ibn Menemen-
IMBER, C. li. Paper on Seminar on Early Islamic Science,
LORCH, R. Manchester 1977
- /3/ KONYALI, İbrahim H. : Topkapı Sarayında Deri Üzerine Yapılmış Eski
Haritalar. Zaman Kitaphanesi, İstanbul 1936
- /4/ PİRİ REİS : Denizcilik Kitabı. Cilt I ve Cilt II.
Çeviri : Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel
Eser, Sayı 19, İstanbul 1974
- /5/ UÇAR, Doğan : Mürsiyeli İbrahim Haritası 1461. Deniz Kuvvet-
leri Komutanlığı Hidroğrafi Neşriyatı, Seri No:
81-6, İstanbul 1981
- /6/ UÇAR, Doğan : Ali Macar Reis Atlası. II. Uluslararası Türk -
İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresinde
sunulan bildiri, 28 Nisan - 2 Mayıs 1986,
İstanbul